

“ZAMONAVIY TA’LIM: MUAMMO VA YECHIMLARI” ILMIY-AMALIY RESPUBLIKA KONFERENSIYASI

O`RTA MAKTABLARDA CHIZMACHILIK FANINING O`QITILISHIDA GRAFIK TOPSHIRIQLARNING O`RNI

Akmal Shavkatovich Aminov

Buxoro davlat universiteti

Hozirgi kunda Respublikamizdagi umumta’lim maktablarining ko’pchiligida chizmachilik fanini o’rganish asosan fan dasturida ko’rsatilgan materiallarni o’rganish bilan chegaralanib qolmoqda. Maktablarda chizmachilik darslarini takomillashtirib va fanni o’quvchilarga chuqur o’rgatishning eng maqbul yo’llaridan biri, bu chizmachilik chuqur o’rganiladigan maxsus sinflarning tashkil qilinishi hisoblanadi. Bunday maxsus sinflardagi o’qishlar o’quvchilarni biror tor mutaxassislik yo’nalishiga tayyorlashni ko’zlamaydi. Bunda ta’lim qobiliyatli va grafika fanlariga qiziqish bildirgan o’quvchilarni grafik tasvirlar nazariyasi bilan chuqurroq tanishtirish, ularning chizma bajarish va o’qish malakalarini rivojlantirishga yo’naltiriladi. Bunday tayyorgarlik keyinchalik o’quvchilarning kasb tanlashlarida ham yordam berishi mumkin.

Fanlarni chuqur o’rganadigan sinflardagi o’quvchilar soni 8-sinflarda 30, 9-sinflarda 25 nafar o’quvchidan ortiq bo’lmasligi tavsiya qilinadi.

Chizmachilik chuqur o’rganiladigan sinflarda ta’limni ikki bosqichda tashkil qilish mumkin. Birinchi bosqichda kursning asosiy mazmuni chuqurlashtirib o’rganiladi va uning amaliy qo’llanilish sohasiga ko’proq e’tibor qaratiladi. Ikkinchi bosqichda o’quv materialida o’rganiladigan nazariy yo’nalishlarni birmuncha kengaytirish, amaliy qo’llash sohalari bilan keng tanishish, murakkab grafik topshiriqlar bajarish va olingan bilimlarni amaliyotda mustaqil qo’llash bilan bog’liq bo’lgan ijodiy xarakterdagi topshiriqlarni bajarish ko’zda tutiladi.

Bunday sinf (maktab)lardagi tarbiyaviy ishlar shaxsni har tomonlama rivojlantirish va kasbga yo’naltirishni hisobga olib tashkil qilinishi zarur. Tarbiyaviy ishlar tarkibiga to’garak mashg’ulotlari, olimpiadalar, tanlovlar, fan va texnika namoyondalari, madaniyat xodimlari, ishlab chiqarish ilgorlari bilan uchrashuvlarni o’tkazishlar ham kirishi kerak.

Bunday sinflardagi chizmachilik kursida proeksion, mashinasozlik, arxitektura-qurilish va rexnik rasm bo’limlarini chuqurlashtirib o’rganish maqsadga muvofiq.

“Proeksion chizmachilik” bo’limi geometrik yasashlar va “Chizma geometriya elementlari”da o’rganiladigan qator mavzular: proeksiyalash usullari, geometrik elementlarning proeksiyalari, sirtlarning tekislik va to’g’ri chiziq bilan kesishishlari, sirtlarning o’zaro kesishishlarini o’rganishni hamda texnik detal chizmalarini bajarishni o’z ichiga oladi.

“Mashinasozlik chizmachiligi” bo’limi konstruktorlik hujjatlarini o’rganish, detal va yig’ish birligining chizmalarini bajarish, aksonometrik proeksiyalarni o’rganish, eskiz va texnik rasmlarni bajarish, sxemalarni o’qish, texnologiya va konstruksiyalash hamda kompyuter grafikasi elementlarini ko’rib chiqishni nazarda tutadi.

“Arxitektura-qurilish chizmachiligi” bo’limida o’rganiladigan mate-riallarga arxitektura va o’zbek milliy amaliy san’ati buyumlarida uchraydigan geometrik yasashlarni bajarish, arxitektura-qurilish chizmalarini bajarish, arxitekturaviy kompozitsiya chizmalarini bajarish, arxitektura grafikasi va soyalar nazariyasi elementlarini o’rganish, amaliy va grafik ishlarni bajarishlarni kiritish mumkin.

“Texnik rasm” bo`limida qalamda ishlash texnikasi, aksonometrik proeksiya va perspektiva nazariyalarini chuqurlashtirib o`rganish, turli buyumlar shakllarini hisobga olgan holda texnik rasmlarini bajarish, buyumlarning shakliga ko`ra hajmini tasvirda ko`rsatish, ob`ekt texnik rasmini konstruksiyalash elementlari bilan bajarish hamda kinematik sxemalar rasmlarini yasashlarni o`rganish mumkin.

Chizmachilik chuqur o`rganiladigan sinflardagi ta`lim jarayoni va mazmuni bo`yicha keltirilgan yuqoridagi metodik tavsiyalar maslahat xarakterida bo`lib, fan o`qituvchisi unga mahalliy sharoitlar va xususiyatlarni hisobga olib qo`shimcha va o`zgarishlar kiritishi ham mumkin.

Keltirilgan har bir bo`limning mavzularini o`rganishning o`ziga xos tashkiliy-metodik talablarini shu fanlarning dasturlaridan olib mahalliy sharoitga moslashtirish mumkin.

Chizmachilikdan sinfdan tashqari ishlar. O`qituvchining maktabdagi ishi faqat dars o`tish bilan chegaralanib qolmasligi kerak. O`quv jarayonining asosiy shakli bo`lgan eng mukammal dars ham, *sinfdan tashqari ishlar* bilan to`ldirilishi kerak. O`qituvchi agar dars bilan chegaralanib qolsa fan bo`yicha o`quvchilar bilishi zarur bo`lgan hamma materiallarni o`rgatishga ulgurmaydi. Ayniqsa, chizmachilikning ba`zi mavzulariga o`quv dasturida juda kam vaqt ajratilgani vaqt tanqisligini yanada keskinlashtiriladi. Sinfdan tashqari mashg`ulotlar o`quvchi shaxsining va imkoniyatlarining to`laroq ochilishiga imkoniyat yaratadi.

Chizmachilik bo`yicha sinfdan va maktabdan tashqari ishlarning hamma shakllari ixtiyoriylik prinsiplari asosida tashkil qilinishi kerak. Sinfdan tashqari tadbirlar paytida o`quvchilarda mehnat ko`nikmalari va nazariy bilimlarining shakllantirishga harakat qilish kerak. Bunda o`quvchilarning yosh xususiyatlari va bilim saviyalarini e`tiborga olgan holda mashg`ulot mavzusi va mazmuni tanlaniladi.

Chizmachilikdan sinfdan tashqari ishlarning shakl va metodlari. Buning asosiy shakllari sifatida o`quvchilar bilimlarini chuqurlashtirilishga mo`ljallangan to`garak va fakultativ mashg`ulotlar, olimpiadalar, chizmachilikdan qiziqarli o`yin va tanlovlar, dasturning ayrim mavzulariga bag`ishlangan ekskursiyalar, devoriy gazeta va byulletenlar chiqarish, korxon va konstruktorlik byurolari xodimlarini taklif qilib ma`ruza va suhbatlar o`tkazish, chizmachilik yoki boshqa fanlardan ham ko`rgazmali qurollar tayyorlash kabilarni ko`rsatish mumkin.

Agar yuqorida aytilgan sinfdan tashqari ishlar qisman bo`lsada amalga oshirilsa, ishonch bilan aytish mumkin-ki, o`qituvchi faoliyati o`quvchilar jamoasining shakllanishi, ularning fanga bo`lgan qiziqishlarini ortishi va natijada o`quvchilar grafik tayyorgarligi sifati yaxshilanishiga olib keladi.

Ayrim o`qituvchilar chizmachilikdan sinfdan tashqari ish deb faqat past o`zlashtiruvchi o`quvchilar bilan ishlashni tushunadilar. Bu xato tushunchadir. O`quv dasturidagi asosiy mavzular mazmunini sinfdan tashqari ishlarga o`tkazish mumkin emas. Chunki, bu holda dars ahamiyati pasayib, ayrim o`quvchilarning darsga ma`suliyatsiz yondashuvi rag`batlantirilganga o`xshab qoladi. Shuning uchun fanga qiziqishi bo`lmagan va darsda faol qatnashmaydigan o`quvchilarni to`garak ishiga jalb qilish ham maqsadga muvofiq emas. Bunday o`quvchilarga faqat zarur hollarda dars paytida individual yordam ko`rsatish zarur. Individual mashg`ulotlar o`qituvchi uchun ham foydali bo`lib, u o`quvchining o`zlashtirmaslik sabablarini aniqlashga yordamlashadi.

Chizmachilik to`garagi. Mashg`ulotlar mavzusi, qatnashchilarni tanlab olish va to`garak faoliyatini har tomonlama o`ylab rejalashtirishi kerak. Bunda to`garakda qanday masalalar yechilishi va qancha o`quvchi qatnashishi imkoniyati borligi aniqlanadi. Umumta`lim maktablarida chizmachilikdan bitta to`garak tashkil qilib, unga quyi va yuqori sinf o`quvchilarini birgalikda jalb qilish kerak. Guruhlarda to`garak mashg`ulotlarini haftasiga bir marta ikki soatdan ortiq bo`lmagan vaqt mobaynida o`tkazish kerak.

Mashg`ulotlarning xilma-xil bo`lishi o`quvchilar qiziqishini orttiradi. Sxema, plan, grafik, texnik rasm, shrift kabilarni bajarish bo`yicha o`quvchilarning amaliy ko`nikmalarini

rivojlantirishga alohida e'tibor qilish kerak. To'garak mashg'ulotlarida haddan tashqari qiyin topshi-riqlarni berish, o'quvchilarni fanga bo'lgan qiziqishlarini pasaytiradi. Psixolog N.D.Dobrinin bu haqda «juda oson narsa, qiziqarli emas, haddan ortiq qiyin ham ... qiziqarli emas, lekin qiyin bo'la turib, bajarish mumkin bo'lgani qiyinchilikni yengish imkoniyati borligi sababli zavqlidir» deb yozgan. Chizmachilik bo'yicha qiziqarli misol va topshiriqlar V.A.Rasoxinning «Zanimatelnie zadachi po proek-tsiionnomu chercheniyu», I.Volkovning «Zanimatelnoe cherchenie», A.Pugachevning «200 golovolomok po chercheniyu», I.Rahmonovning «Chizmachilikdan didaktik o'yinlar» kitoblarida berilgan.

To'garak mashg'ulotlarida darslar uchun topshiriq namunalarini tuzish, ko'rgazmali qurollar tayyorlash, maktab xonalari va maydoni intererini jihozlash, turli stendlar tayyorlashni ham bajarish mumkin. Modellashtirish va konstruksiyalashtirish bo'yicha topshiriqlar ham o'quvchilar uchun qiziqarli hisoblanadi.

Tematik kechalar. Maktabda doimiy faoliyat ko'rsatadigan chizmachilik to'garagi bo'lsa, sinfdan tashqari hamma ishlarni jonli va qiziqarli qilib o'tkazish mumkin. Bu kechalarda uning tashkilotchilari to'garak faollaridan tashqari boshqa o'quvchilar ham ishtirok qilishlari mumkin. Masalan, to'garak qatnashchilarining kuchi bilan o'quv yili davomida bir nechta tematik kechalar tayyorlab o'tkazish mumkin.

Bu kechalarda fanga qiziquvchi boshqa o'quvchilarni ko'plab jalb qilish bilan ommaviylikni ta'minlash mumkin. Tematik kechalarda «O'zbekistonda grafikaning rivojlanish tarixi», «Grafikaning turmushda va mehnat faoliyatida ishlatish sohalari» kabi mavzular o'quvchilar uchun qiziqarli bo'ladi. Kechaga bag'ishlab chizmachilik to'garagi faoliyati bo'yicha stend chiqarish mumkin. Ayniqsa kechalarga kashfiyotchi yoki ratsionalizator ishchilar, injener-texnik xodimlar taklif qilinsa yanada yaxshi bo'ladi.

Hozirgi kunda o'rta maktablarda chizmachilik fanini takomillashtirib o'qitilishida o'quvchilarning bilish qobiliyatini rivojlantirish muxim ahamiyat kasb etadi. Pedagogik va metodik adabiyotlarda, shuningdek, ilmiy-tadqiqotlarda bilish qobiliyatini rivojlantirish usullariga turlicha qaralgan.

Har bir o'quv predmetini o'qitishning usul va metodlari mavjud. Bulardan eng ko'p tarqalgani o'quvchilar oldiga masala va mashqlar qo'yib, uni mazmunini anglatuvchi, sinfda muammoli vaziyatlarni vujudga keltirish, o'qituvchining savodli, dasturlashtirilgan (programmalashtiril-gan) ta'limi, o'quv mashqlarini o'quvchilarga tabaqalashtirgan holda yondashish, bilimlarni nazorat qilish, munozaralar, suhbat, izohli mashqlar, mustaqil ishlar, taqqoslash va solishtirishlar, ekskursiyalar, ta'limning texnika vositalaridan foydalanish va hokazolardir. Yuqorida ko'rsatib o'tilgan bilish qobiliyatini rivojlantirish usul va metodlarini qo'llashning o'ziga xos vositalari bor. Shuning uchun kelgusi tahlillarimizni qulaylashtirish maqsadida maktab amaliyotida foydalaniladigan rivojlantirish vositalarini quyidagi uchta guruhga bo'lib bayon etamiz.

Birinchi guruhga o'quvchi shaxsi va uning bilish faoliyatini rivojlantirishni, ikkinchi guruhga o'quvchilarda mavjud bo'lgan bilish qobiliyatlarini o'quv topshiriqlarini bajarishga safarbar etishni, uchinchi guruhga bilish faoliyatini rivojlantirish vositalarini kiritamiz.

Yuqorida aytilganidek, birinchi guruh rivojlantirish usullari, asosan, ikkita maqsadni amalga oshirishga yo'naltiriladi: bulardan biri bilish faoliyatini rivojlantirish bo'lsa, ikkinchisi o'quvchi tafakkurini tarkib toptirishdir.

Adabiyotlar

1. Умедов, Шахзод, and Нафиса Авлиякулова. "КУЛЬТУРА И ПСИХОЛОГИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБЩЕНИЯ." *Современная педагогика и психология: проблемы и перспективы.* 2020.

2. Avliyakulova, Nafisa. "БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИ ТАСВИРИЙ-ИЖОДИЙ ФАОЛИЯТГА ТАЙЁРЛАШНИНГ ПЕДАГОГИК ШАРТ-ШАРОИТЛАРИ." *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)* 8.8 (2021).
3. Muzafarova, A. N. (2021, February). FORMS OF PREPARATION OF FUTURE TEACHERS FOR VISUAL AND CREATIVE ACTIVITIES. In *Euro-Asia Conferences* (pp. 119-123).
4. Yunusov, R., Ganieva, F. A., Artikova, M. I., & Atayeva, Z. A. (2022). THE DEPENDENCE OF THE GROWTH, DEVELOPMENT AND PRODUCTIVITY OF APPLE TREES ON THE FACTORS OF CARE ON LOW-SALINE SOILS OF THE BUKHARA REGION. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(02), 773-781.
5. Ganieva, F. (2021). Influence Of Cotton Cultivation Techniques In Bukhara Region On Reduction Of Damage To Plants By Turnip Moth. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 6(6).
6. Широин, А. Л., Батиров, Д. С., & Шомуродов, О. Н. (2021). ВАЖНОСТЬ ЦВЕТОВЕДЕНИЯ В ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМ ИСКУССТВЕ. *Наука и образование сегодня*, (5 (64)), 83-85.
7. Djalolovich Y. N. et al. IMPROVING THE PROFESSIONAL TRAINING OF FINE ART TEACHERS //European science. – 2021. – №. 2 (58). – С. 44-46.
8. Аминов, Акмал Шавкатович, et al. "ПРОБЛЕМЫ ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ." *European science* 2 (58) (2021): 77-79.
9. Азимова М. Б., Ибадуллаева Ш. И. XIX аср охири-XX аср бошларида Бухоро аҳоли турар жойлариинтерьер безаги (Файзулла Хўжаев уй-музейи мисолида) //Евразийский научный журнал. – 2017. – №. 2.
10. Сулаймонова, М. Б., Азимов, Б. Б., Азимова, М. Б., & Тухсанова, В. Р. (2021). ДОСТИЖЕНИЕ ЭСТЕТИЧЕСКОЙ И НРАВСТВЕННОЙ ЗРЕЛОСТИ ОБУЧАЮЩИХСЯ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМУ ИСКУССТВУ. *European science*, (3 (59)), 53-56.
11. Азимова, М. Б., Азимов, Б. Б., & Тухсанова, В. Р. (2021). ИСКУССТВО РОСПИСИ ТКАНЕЙ. *European science*, (2 (58)), 41-43.
12. Собирова, Ш. У., Ядгаров, Н. Д., Мамурова, Д. И., & Шукуров, А. Р. (2021). ОСНОВЫ, ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ ОБУЧЕНИЯ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМУ ИСКУССТВУ. *European science*, (2 (58)), 62-65.
13. SI Ibadullaeva. PAVEL BENKOV'S LEGACY AT THE BUKHARA MUSEUM OF FINE ARTS. *International Engineering Journal For Research & ...*, 2020.
14. Rajabov T. I., Oripov N. O. Teaching Folklore Songs Bukhara Children in Continuous Education as a Dolzarb Methodological Problem //EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION. – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 409-412.
15. Rajabov, Tokhtasin Ibodovich, and Mahliyo Feruzovna Rutamova. "The Formation of the Spiritual and Moral Qualities of Students through Folk Songs in Continuing Education is an Urgent Pedagogical Problem." *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION* 2.2 (2022): 404-408.
16. МБ Азимова, ШИ Ибадуллаева. XIX АСР ОХИРИ - XX АСР БОШЛАРИДА БУХОРО АҲОЛИ ТУРАР ЖОЙЛАРИИНТЕРЬЕР БЕЗАГИ (ФАЙЗУЛЛА ХЎЖАЕВ УЙ - МУЗЕЙИ МИСОЛИДА).
17. Ibadullaeva Shaxnoza Ihamovna. Avlikakulova Nafisa Muzafarovna., Sobirova Sharofat Umidullayevna. HARMONIZATION OF TYPES OF FABRIC ART PROCESSING TO

18. Мамурова Д. И., Мамурова Ф. И. Соотношения навыков черчения с опытом психологического исследования //Вестник по педагогике и психологии Южной Сибири. – 2015. – №. 1.
19. Olimov, S. S., & Mamurova, D. I. (2021). Graphic Information Processing Technology and its Importance. *European Journal of Life Safety and Stability (2660-9630)*, 10, 1-4.
20. Islomovna M. F. et al. DESIGNING THE METHODOICAL SYSTEM OF THE TEACHING PROCESS OF COMPUTER GRAPHICS FOR THE SPECIALTY OF ENGINEER-BUILDER //Journal of Contemporary Issues in Business & Government. – 2021. – Т. 27. – №. 4
21. Mardov S. K., Khasanova M. N., Absalomov E. PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL BASIS OF TEACHING ARCHITECTURE DRAWING IN TYPES OF EDUCATION //Euro-Asia Conferences. – 2022. – С. 32-35.
22. Mardov, S. K., & kizi Farxatova, Z. X. (2022, February). THE PRACTICAL SIGNIFICANCE OF DESIGN AND ITS TYPES. In *Euro-Asia Conferences* (pp. 54-57).
23. Mamurova, F. I., & ugli Mustafayev, E. I. (2021). SHADOWS IN A PERSPECTIVE BUILDING. *Conferencious Online*, 16-18.
24. Ibadullaeva, S. I. (2022). The Role of Art in the Development of Junior Schoolchildren. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 2(2), 130-133.
25. Ибадуллаева Ш. И., Мухаммедова А. Н. ТВОРЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ РЕБЕНКА ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА //International journal of conference series on education and social sciences (Online). – 2022. – Т. 2. – №. 2.
26. Ibadullaeva, S. I. (2022). The Role of Art in the Development of Junior Schoolchildren. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 2(2), 130-133.
27. Avliyakulova, N. M. (2021). Tasviriy San’at O ‘Qitish Metodikasi» Fanidan Topshiriqlarni Nazorat Qilish Va Baholash. *Барқарорлик ва Етакчи Тадқиқотлар онлайн илмий журнали*, 1(5), 270-276.
28. Mamurova, F. I., & ugli Mustafayev, E. I. (2021). SHADOWS IN A PERSPECTIVE BUILDING. *Conferencious Online*, 16-18.
29. Mamurova, F. I., & ogli Akmalov, J. O. (2021). ORGANIZATION OF GEODESIC WORK. STATE GEODESIC NETWORKS. *Conferencious Online*, 21-23.
30. Mamurova, F. I. (2021, May). ARTIST OF UZBEKISTAN MAKSUD SHEIKHZADE. In *E-Conference Globe* (pp. 176-178).

<http://conf.iscience.uz/index.php/mahalliykonf/article/view/200/182>